

Llys a Llan

*Colofn sy'n crwydro ar hyd
meysydd llên, crefydd a hanes
yng Nghaerdydd a'r Fro*

Yr Athro E. Wyn James

Thomas Capper, y Merthyr Anghofiedig

Bu teyrnasiad llinach y Tuduriaid yn yr 16eg ganrif yn dyst i newidiadau pellgyrhaeddol yng Nghymru a Lloegr i bob math o gyfeiriadau, gan gynnwys byd crefydd. Bu'n gyfnod cythryblus yn grefyddol, a dweud y lleiaf, a'r cythrwfl hwnnw'n arwain cyn diwedd y ganrif at newid crefyddol swyddogol y deyrnas o Gatholigiaeth i Brotestaniaeth.

O ddechreuadau'r ganrif ymlaen, gwelwyd y mudiad Protestannaidd yn magu nerth ar draws gogledd Ewrop, yn arbennig, ond ymlynu wrth y ffydd Gatholig a wnaeth Harri VIII (1491–1547). Yn wir, dyfarnwyd y teitl *Fidei Defensor* ('Amddiffynnydd y Ffydd') i Harri gan y Pab Leo X yn 1521 am draethawd yn ymosod ar ddaliadau'r Diwygiwr Protestannaidd, Martin Luther (1483–1546) – teitl sy'n parhau yn un o deitlau swyddogol brenhinoedd Lloegr (er yn cyfeirio bellach at Eglwys Loegr, wrth gwrs): dyna arwyddocâd y talfyriad 'F.D.' sydd i'w weld ar ddarnau arian.

Ond erbyn dechrau 1535 roedd Harri VIII wedi torri pob cysylltiad â'r Eglwys Gatholig Rufeinig ac wedi ei osod ei hun yn ben ar Eglwys Loegr. Nid rhesymau diwinyddol oedd asgwrn y gynnen rhwng Harri a'r Pab, ond rhai gwleidyddol. Fel sy'n ddigon hysbys, yr achos a arweiniodd at y torri â Rhufain oedd awydd Harri i ddiddymu ei briodas â Catrin o Aragón, ac amharodrwydd y Pab i ganiatáu hynny oherwydd dylanwad yr ymerawdwr Siarl V, nai Catrin.

Yr hyn a wnaeth Harri, felly, oedd ymwrthod ag awdurdod tymhorol y Pab a mynd ati i greu eglwys wladol annibynnol o dan ei lywodraeth ef fel pennaeth y wladwriaeth. Ond o ran ei ddaliadau diwinyddol personol, arhosodd Harri yn eithaf uniongred Gatholig hyd y diwedd.

Roedd yr ymddieithrio oddi wrth Eglwys Rufain yn fwy cymhleth ac amlochrog na sefyllfa bersonol a gwleidyddol Harri VIII yn unig. Gellid canfod amryw o resymau eraill a gyfrannodd at hynny yn sefyllfa wleidyddol, economaidd a diwylliannol y dydd. Fe'i porthwyd, er enghraifft, gan deimladau cenedlaetholgar Seisnig; a ffactor arall hollbwysig oedd y twf yn nifer y bobl a arddelai argyhoeddiadau Protestannaidd ac a oedd am hyrwyddo'r argyhoeddiadau hynny.

Roedd y twf hwn yn yr ymlyniad wrth Brotestaniaeth yn beth a boenai Harri'n gynyddol, a thua diwedd ei oes cafwyd adwaith cryf ganddo yn erbyn hynny. Yn 1539 pasiwyd Deddf y Chwe Erthygl, neu'r 'fflangell â chwe chortyn' fel y'i llysenwyd, a oedd yn mynnu cydymffurfiad â rhai o gredoau ac arferion sylfaenol Catholigiaeth.

Traws-sylweddiad – sef y gred fod y bara a'r gwin

yn dod yn wir gorff a gwaed Crist wrth iddynt gael eu cysegru yn yr Offeren – oedd pwnc y gyntaf o'r chwe erthygl. Roedd y sawl a wadai hynny i'w gyfri'n heretig, a'r gosb oedd fforffedu ei holl eiddo a dioddef marwolaeth heretig, sef ei losgi.

Roedd troseddu yn erbyn y pum erthygl arall – rhai yn ymwneud â materion megis cyffesion i offeiriad, priodasau offeiriad, ac yn y blaen – yn cael ei gyfrif yn llai difrifol. Y gosb am droseddu yn erbyn y rheini oedd colli eich eiddo ar y troseddiad cyntaf ac yna dioddef marwolaeth ffelion, sef cael eich crogi, ar yr ail droseddiad.

Roedd y ddeddf yn boblogaidd gan lawer ac yn arddangos uniongrededd Catholig sylfaenol y brenin. Ni chafodd ei gweinyddu mor llym ag yr ofnai'r Protestaniaid, ond fe arweiniodd at losgi nifer o bobl, ac yn eu plith Thomas Capper yng Nghaerdydd yn 1542.

Ffigur niwlog yw Thomas Capper, y gŵr y gellir ei gyfrif efallai yn ferthyr Protestannaidd cyntaf Cymru. Y cwbl a wyddom amdano yw'r hyn a geir yng nghyfrifon beiliaid Caerdydd a'r Rhath am y flwyddyn ariannol 1542–3, lle y caniatwyd chwe swllt a deg ceiniog i feiliaid Caerdydd tuag at y gost o gadw Capper yn y ddalfa, sef ceiniog y dydd am y 130 diwrnod y bu yno, ynghyd â phedwar swllt a phedair ceiniog tuag at dreuliau ei losgi am heresi.

Ni wyddom fwy na hynny amdano, ond rhaid mai oherwydd ei wrthwynebiad i draws-sylweddiad y cafodd ei ferthyr, oherwydd dyna'r unig drosedd o dan Ddeddf y Chwe Erthygl a gosbwyd gan farwolaeth trwy losgi. Gellir tybio hefyd, a barnu oddi wrth hyd ei garchariad, y bu sawl ymgais ofer i'w berswadio i wadu ei gred Brotestannaidd.

Wrth drafod Thomas Capper, gwna Glanmor Williams awgrym diddorol, sef – er y gallai Capper, efallai, fod yn eithriad o unigolyn – ei bod yn bosibl fod yr awdurdodau wedi bwrw ymlaen i'w ferthyr er mwyn dychryn eraill yn y cylch a dueddai i'r un cyfeiriad crefyddol. Ac mae'r ffaith fod un o'r tri merthyr Protestannaidd yng Nghymru yn ystod teyrnasiad Mari, merch Harri VIII, hefyd yn dod o Gaerdydd yn rhoi cryfder pellach i awgrym Glanmor Williams y gallai fod nifer o bobl o dueddiadau Protestannaidd yng nghylch Caerdydd erbyn y 1540au,

Rawlyn (neu Rawlins) White oedd enw'r Protestant o Gaerdydd a ferthyrwyd yn ystod teyrnasiad Mari. Deuwn ar draws ei enw ef gyntaf yn yr un cofnodion ag y ceir enw Thomas Capper, sef cyfrifon beiliaid Caerdydd a'r Rhath am 1542–3. Dysgw'n yno ei fod yn byw ger afon Taf yng nghanol Caerdydd, yng nghyffiniau Heol y Cei, a bod ganddo fferm bysgota o

bump o rwydi sefydlog ar aber afon Taf ac ar hyd yr arfordir i'r dwyrain, i gyfeiriad afon Rhymni. Mae'n debyg iddo gael ei eni tua 1495 ac iddo weithio fel pysgotwr yng Nghaerdydd o tua 1535 ymlaen.

Llosgwyd Rawlyn White yng nghanol Caerdydd yn 1555 (neu 1556) – o bosibl yn yr Heol Fawr ger yr agoriad i Heol yr Eglwys. Mae cofeb i nodi hynny yn

siop adrannol 'House of Fraser' yn Heol Eglwys Fair. Yn 1679 merthyrwyd dau offeiriad Catholig yng Nghaerdydd, sef Philip Evans a John Lloyd. Fe'u coffeir ar wal adeilad banc y NatWest ar gornel Heol Richmond a Heol y Crwys, ger man eu dienyddio. Ond hyd y gwn i, nid oes unrhyw gofeb yn unman i Thomas Capper, merthyr Protestannaidd cyntaf Cymru.
